

Modellering af rationalitet, institutioner og processer i økonomisk teori

Christian Knudsen, lektor, Handelshøjskolen i København

1. Genopdagelsen af institutioner i økonomisk teori

Indenfor de seneste to decennier er økonomiske teoretikere i stigende grad blevet optaget af at analysere tilblivelsen af institutioner og disses betydning for den økonomiske og teknologiske udvikling. Ofte ser man betegnelser som »ny-« eller »neo-institutionalisme« anvendt om sådanne analyser. Den fornyede interesse for institutioner synes dog ikke at være knyttet til en genoplivning af den »gamle« eller »klassiske« institutionalisme. Hermed refereres der enten til den tyske historiske skole, kendt fra den såkaldte »Methodenstreit« i slutningen af sidste århundrede, eller til den amerikanske institutionalisme knyttet til navne som Thorstein Veblen, John Commons, Wesley Mitchel, m.fl. Og på trods af at termen »neoklassisk institutionalisme« ofte har været anvendt i samme forbindelse, så synes det heller ikke at være nye gennembrud i ortodoks neoklassisk teori, der er baggrunden for disse analyser. Nej, den fornyede interesse for institutioner synes snarere at kunne føres tilbage til nogle af økonomiens anvendelsesorienterede forskningsområder. Således har anvendelsen af formel ligevægtsteori i en praktisk og empirisk sammenhæng altid nødvendiggjort, at den formelle teori suppleredes med, hvad Benjamin Ward (1971) har omtalt som »stor-

rytelling« og Richard Nelson & Sidney Winter (1982) har kaldt »appreciative theory«. Dette er en form for teoretiseringen, hvor man med hjælp af ad hoc-konstruktioner og »historiefortællinger« søger at supplere den meget abstrakte og formelle ligevægtsteori, så den lader sig anvende i specifikke empiriske sammenhænge. På denne måde har man søgt at afhjælpe ligevægtsteoriens mangel på institutionelle detaljer og dens konsekvente undertrykkelse af studier af de uligevægtsprocesser, som skulle have frembragt de studerede ligevægtstilstande. Som et enkelt eksempel på en sådan »historiefortælling« kan man fremdrage økonomers hyppige brug af selektionsargumenter som begrundelse for, at man udelukkende prioriterer studiet af en ligevægtstilstand på bekostning af de processer, som kan have frembragt denne. Selektionsargumentet har således haft status af en fortælling eller en løsrevne hjælpekonstruktion i tilknytning til den formelle model, for at motivere sidstnævntes anvendelse. Pointen med selektionsargumentet var, at ligevægtstilstande burde opfattes som stærkt komprimerede sammenfatninger af de selektionsprocesser, der som resultat havde den studerede ligevægtstilstand. Og når processen betragtedes som en »historie« i tillæg til den formelle model var begrundelsen herfor, at denne ikke kunne

underkastes en formel analyse på samme måde som studiet af ligevægtstilstanden.

Indenfor de seneste to decennier har man imidlertid i stigende omfang oplevet, at ovennævnte ad hoc konstruktioner og »historier« vedr. uligevægtsprocesser og institutionelle detaljer, er søgt udviklet til selvstændige modeller og i visse tilfælde endog til selvstændige forskningsprogrammer. Det er således min tese, at den fornyede interesse for institutioner i økonomi derfor først og fremmest er foranlediget af et gennembrud indenfor flere af økonomiens anvendelsesorienterede fagområder med hensyn til at gøre ovennævnte »fortællinger« til selvstændige modeller og i visse tilfælde endog til helt nye forskningsprogrammer. En sådan tese bestyrkes da også af, at referencer til denne nyere institutionalistiske litteratur hyppigt sker ved at henvise til forskningsfelter som: New Economic History, New Industrial Organization, New Comparative Economic Systems, Law & Economics, etc.

2. Fælles temaer bag neoinstitutionalistisk teori

Da neoinstitutionalismen har haft sin oprindelse i så tilsyneladende adskilte forskningsfelter, kan der være god grund at stille spørgsmålet, hvad der giver disse relativt spredte bidrag et fælles præg. I en meget citeret artikel, har Richard Langlois (1986a) fremsat den tese, at der bag en række forskellige heterodokse traditioner i økonomi såsom den østrigske skole, evolutionær teori, behavioralismen, transaktionsomkostningsteorien, postkeynesianismen, spilteoretiske forklaringer på institutioner, findes en række fælles temaer, der kan berettige, at man taler om ét neoinstitutionalistisk forskningsprogram. De fælles temaer, som hævdes at give dette program en sammenhængende intellektuel struktur, er:

1. En udvidelse af ortodoks økonomis adfærdsteoretiske fundament.
2. En stærkere prioritering af analyser af økonomiske processer på bekostning af den hidtil relativt ensidige satsning på rene ligevægtsanalyser.
3. En udvidelse af den økonomiske disciplins traditionelle fokusering på markedsinstitutionen til at omfatte en vifte af andre institutionstyper.

ad.1 Som jeg skal forsøge at antyde nedenfor er disse tre temaer snævert sammenvævet. I henhold til det første tema skulle neoinstitutionalister være forenede i deres forsøg på at ville erstatte den ortodokse teoris maksimerings-begreb med et bredere eller udvidet rationalitetsprincip. Langlois kommer dog ikke eksplicit ind på, at der blandt neoinstitutionalister synes at være visse divergenser med hensyn til, hvilket alternativ til maksimerings-rationalitet som kunne komme til at udgøre dette programs adfærdsteoretiske grundlag. F.eks. bygger Oliver Williamson sin transaktionsomkostningsteori op på Herbert Simons forudsætning om *begrænset rationelle* agenter. Med denne forudsætning postuleres det, at beslutningskompetence hos økonomiske beslutningstager stort set altid vil være knap i forhold til de relativt komplekse beslutningsproblemer, som de stilles overfor. Ser man derimod på andre neoinstitutionelle bidrag afviger de fra ortodoks maksimeringsteori ved ikke blot at forudsætte agenter med begrænset rationalitet, men også at disses adfærd bestemmes af *handlingsregler, rutiner* eller *ideologier*. I disse tilfælde erstattes maksimeringsprincippet ikke blot med et *begrænset*, men snarere med et *procedurelt* rationalitetsbegreb. Det indebærer, at spørgsmålet om agenternes rationalitet ikke bliver knyttet til en snæver vurdering af enkeltstående handlinger, men bliver et spørgsmål om, hvorvidt de pro-

cedurer eller regler, som agenterne bruger til at nå frem til deres beslutninger, er fornuftige eller rationelle. Men også blandt tilhængere af det procedurelle rationalitetsbegreb eksisterer der divergenser mellem dem, der mener at rationaliteten af regelfølgende adfærd udelukkende må vurderes ud fra de konsekvenser reglerne har (det konsekventialistiske standpunkt) versus dem, der mener, at rationaliteten vurderes ud fra reglens overensstemmelse med etiske og moralske principper eller mangel herpå (det deontologiske standpunkt).

ad.2. Det næste tema, der ifg. Langlois, skulle udmærke neoinstitutionalister i forhold til mainstream økonomer, var deres interesse for at analysere økonomiske fænomener fra et proces-synspunkt. Som bekendt har man i økonomisk teori ofret store forskningsressourcer på rene aksiomatiske analyser af ligevægtstilstande, men relativt få midler på at modellere, hvorledes disse tilstande kausalt skulle være fremkommet gennem en nærmere specificeret proces eller mekanisme. Denne ulige fordeling af forskningsressourcerne er måske også forklaringen til, at mange økonomer betragter de to problemfelter som stort set uafhængige af hinanden. I en relativt ny lærebog i mikroøkonomi fra 1990 gør spilteoretikeren David Kreps meget ud af at argumentere for, at disse to spørgsmål hverken kan eller må isoleres helt fra hinanden. Uden en »historie« om, hvorledes en ligevægt er fremkommet, kan den rent logiske eller aksiomatiske analyse ikke retfærdiggøres.

Men hvilken betydning har neoinstitutionalismen så i forhold til ovenstående ad hoc konstruktioner? I indledningen argumenteredes for den tese, at neoinstitutionalismen bl.a. var opstået som et forsøg på at gøre ovenstående proces-fortællinger til egentlige selvstændige teorier eller modeller. For at forstå karakteren af disse og på hvilken måde de adskiller sig i forhold til neoklassiske mo-

deller, kan man sammenligne de forudsætninger, som benyttes i henholdsvis den formelle model og i »procesfortællingen«. Den helt afgørende forskel synes her at bestå i de forudsætninger, som man opstiller vedr. den enkelte agent eller beslutningstagers adfærd. I proces-fortællingen udgår man typisk fra, at agenterne befinder sig i situationer med væsentlig usikkerhed, hvor der eksperimenteres med forskellige beslutningsregler og hvor man i nogle tilfælde successivt vil lære eller konvergerer mod bestemte ligevægtsstrategier. Heroverfor kan man stille den formelle ligevægtsanalyse, hvor individet modelleres som en perfekt rationel agent, der uden nogen læreproces er i stand til i hver eneste situation at kunne identificere sin optimale handlingsstrategi. Neoinstitutionalisternes ambition om at kunne inkorporere proces-historier direkte i de formelle modeller, må således uvilkårligt føre til, at det adfærdsteoretiske fundament for økonomisk teori foreslås udvidet. Hermed skulle sammenhængen mellem tema 1 og 2 i neoinstitutionalismen være klargjort.

ad.3 Det tredje tema, som ifg. R. Langlois, skulle forene diverse neoinstitutionalistiske bidrag, var ambitionen om at udvide domænet for økonomi til at være andet og mere end studier af markedsinstitutionen. Det bør her understreges, at forskellen mellem neoklassisk og neoinstitutionel teori *ikke* består i, at førstnævnte slet ikke studerer institutioner, mens disse udgør det væsentligste forklaringsobjekt for sidstnævnte. Ifølge R. Langlois (1986a) er der snarere tale om forskellig betoning af institutioners betydning, hvilket han udtrykker på flg. måde: »what we ... really want is ... not only pure economic theory informed by the existence of specific institutions, but also an economic theory of institutions« (1986a:p.5). Med andre ord kan neoklassisk teori nok siges at have studeret institutioner, men har gjort det ved at behandle disse som eksogene variable. Det har

først og fremmest indebåret, at forskningen især har søgt at belyse, hvilken *effekt* givne institutioner har. Derimod har man ikke som i neoinstitutionalistisk teori interesseret sig meget for den proces, hvorved institutioner kan opstå som svar på forskellige sociale interaktions-problemer. Noget som også er en naturlig konsekvens af, at man i høj grad har bundet sig til at analysere bestemte ligevægtstilstande, og kun i begrænset omfang interesseret sig for at se økonomiske fænomener i et proces-perspektiv.

Men hvad er så en social institution? I stort set alle de bidrag, som vi skal gennemgå i denne artikel, forbindes sociale institutioner med vanemæssig og/eller regelfølgende adfærd. Bestemte sociale mønstre opstår således som en konsekvens af, at der eksisterer bestemte sociale – til forskel fra personlige – handlingsregler, der skaber en vis grad af orden i den sociale interaktion. Institutioner er således med til at reducere den usikkerhed, som den enkelte aktør i en social interaktion står overfor ved at de øvrige agents handlinger bliver mere forudsigelige. En social institution nedbringer med andre ord *entropien* i et socialt system (jfr. Langlois, 1986c). Men samtidig med at agenterne i et interaktionssystem følger visse forventningsstabiliserende regler, så udgør disse ofte »tavs viden« for den enkelte aktør, idet reglerne som løsning på sociale interaktions-problemer er kulturelt nedarvet og således ikke eksplicit bevidste for den enkelte agent.

3. Er der ét eller flere neoinstitutionalistiske programmer?

For Richard Langlois (1986a) udgjorde identifikationen af ovennævnte tre temaer grundlaget for hans proklamation af et overordnet og sammenhængende neoinstitutionalistisk forskningsprogram, der skulle binde en række heterodokse skoler sammen. I en anmeldelse af Langlois' (1986) bog har

Uskali Mäki (1987) gjort gældende, at der nok var indlæst en for høj grad af programmatisk enhed i de enkelte heterodokse skoler, og at heterogenitet mellem de enkelte neoinstitutionalistiske bidrag hermed var blevet undervurderet.

I nedenstående karakteristik af neoinstitutionel økonomisk teori har jeg – i et forsøg på at undgå at indlæse for høj grad af programmatisk enhed bag en række heterodokse bidrag – valgt at behandle dem separat ved at opstille en typologi over de forskellige »neoinstitutionalistiske« bidrag. Formålet hermed er for det første at afklare, på hvilke punkter de enkelte retninger adskiller sig i forhold til ortodoks økonomisk teori. Det andet formål er at klarlægge, hvilke forskelle der er mellem de enkeltstående skoler indbyrdes. Efter denne kortlægning og forsøg på at relatere de enkelte »neoinstitutionelle« retninger til hinanden, skulle der kunne skabes et grundlag til at vurdere på hvilke områder de enkelte bidrag kan supplere hinanden og måske komme til at indgå i fremtidige synteser. Ved at følge en sådan fremgangsmåde er det mit håb at få klarlagt, hvorvidt det i fremtiden vil være realistisk at forvente fremkomsten af et samlet neo-institutionalistisk forskningsprogram på baggrund af de nu eksisterende bidrag.

I figur 1 er gengivet en typologi over de vigtigste »neoinstitutionalistiske« bidrag, som vil blive diskuteret i denne artikel. Typologien er opstillet med udgangspunkt i følgende to dimensioner:

1. Den første dimension sonder mellem hvilken »analyseenhed« og hvilket perspektiv, som det pågældende bidrag eller forskningsprogram anvender: »transaktion« (kontrakt – perspektiv) versus »beslutningstager« (teknologisk perspektiv).
2. Den anden dimension sonder mellem den forklaringstype herunder det ratio-

nalitetsbegreb, som det pågældende bidrag eller forskningsprogram er bygget op omkring. Konkret sondres der nedenfor mellem 1) Ligevægtsforklaringer og maksimeringsrationalitet 2) Funktionelle forklaringer og begrænset rationalitet og 3) Ændringsorienterede forklaringer og et procedurelt rationalitetsbegreb.

I den følgende gennemgang af de enkelte »neoinstitutionalistiske« bidrag i figur 1 vil jeg benytte mig af Lakatos(1970) opdeling af et forskningsprogram i en invariabel del: den »hårde kerne« og en variabel del: dets »beskyttelsesbælte«. I denne sammenhæng modsvares denne opdeling af henholdsvis de »grundlæggende adfærdsantagelser« i en økonomisk teori og de »situationsforudsætninger«, som bruges til at karakterisere den enkelte agents beslutningsproblem. Det indebærer, at den teoretiske udvikling *indenfor* et bestemt program er kendetegnet ved, at beslutningstageren ud fra et invariabelt handlingsprincip bliver stillet overfor successivt nye beslutningssituationer specificeret ved hjælp af de hjælpehypoteserne, som ind-

går i det pågældende programs beskyttelsesbælte. Et skift mellem de tre forskellige rationalitetsprincipper: maksimerings-rationalitet, begrænset rationalitet og procedurel rationalitet, vil derimod repræsentere et skift *mellem* forskningsprogrammer.

Baggrunden for neoinstitutionalisternes ambition om en sådan successiv udvidelse af den økonomiske teoris adfærdsteoretiske fundament, skal – som det blev antydnet i afsnit 2 – ses i sammenhæng med deres ønske om at indkorporere studiet af processer direkte i de økonomiske adfærdsmodeller fremfor i fritstående ad hoc konstruktioner. I Lakatos' metodologi svarer dette til bandlysningen af såkaldte ad hoc hypoteser (dvs. hypoteser, der blot er hæftet uden på en teori, men ikke integreret i denne) motiveret med, at »additional assertion must be connected with the original assertions *more intimately* than by mere conjunction (Lakatos, 1970: 136). Formålet med denne metoderegler, at man ønsker at sikre det »organiske enhedspræg« af et forskningsprogram, og hermed sikre dette mod disintegration og frag-

Figur 1. Typologi over »neoinstitutionelle« forskningsprogrammer.

Perspektiv/ Analyseenhed	Kontrakt – perspektiv	Teknologisk-perspektiv
Forklaringstype/ rationalitetsbegreb:	Transaktion	Beslutningsenhed
Ligevægtsanalyse/ ubegrænset rationalitet	Principal-agent teori	Neoklassisk teori
Funktionel forklaring/ begrænset rationalitet	Williamsons Transaktions- omkostningsteori, Property Rights-teorien	Institutionel Spilteori. Akerlof & Stiglitz- institutionalisme
Ændringsorienteret forklaring/ procedurel-rationalitet	Norths transaktions- omkostningsteori	»Østrigsk« institutionalisme, Path-dependency teori (Arthur, David), Evolutionær teori (Nelson & Winter)

mentering. I vores konkrete sammenhæng indebærer det, at de uligevægtsprocesser, der antages at frembringe en ligevægt, kræves indkorporeret direkte i de økonomiske modeller fremfor blot at få status som løsrevne ad hoc konstruktioner eller »storrytelling« ved siden af de egentlige modeller. Og det harmonerer godt med den tidligere fremsatte tese, at fremvæksten af neoinstitutionalismen må ses som forsøg på at gøre de »ad hoc teorier«, »historier« eller »appreciative theory«, der florerer i en række af økonomiens anvendelsesorienterede fagområder, til egentlige teorier og selvstændige forskningsprogrammer.

Gives Lakatos bandlysnings af ad hoc-hypoteser en noget videre tolkning, kan den netop ses som et forsøg på at karakterisere, hvad der vil være en idealtilstand i en disciplin med hensyn til samspillet mellem teoretisk og empirisk-anvendelsesorienteret forskning. Og hermed kan den siges at svare til Nelson & Winters (1982) karakteristik af »formal« og »appreciative« teori:

»... in a well-working scientific discipline, the flow of influence is not only from formal to appreciative theory, but in the reverse direction as well. Phenomena identified in applied work that resist analysis with familiar models, and rather causal if perceptive explanations for these, become the grist for the formal theoretical mill« (Nelson & Winter, 1982:47).

Idealet for en velfungerende disciplin er således, at den formelle eller rene teori ikke blot udvikler sig autonomt i forhold til den empirisk-anvendelsesorienterede forskning, men tværtimod i et nært samspil med denne. I denne konkrete sammenhæng indebærer det, at den anvendelsesorienterede forskers brug af ad hoc hypoteser og »historier« vedr. uligevægtsprocesser og konkrete institutionelle forhold, også må tages op i den formel-

le teoretiske forskning og dirigere den i nye retninger. Efter min opfattelse er det netop, hvad der er ved ske i forbindelse med de neoinstitutionalistiske bidrags fremkomst og stigende betydning i økonomi.

4. Forskningsprogrammer baseret på ligevægtsmodeller og et ubegrænset rationalitetsprincip

I afsnit 4 til 6 skal de enkelte forskningsprogrammer i ovenstående typologi nu præsenteres og de vigtigste metodologiske problemstillinger knyttet hertil drøftes. I dette afsnit skal vi først se på de programmer, der bygger på ubegrænset rationalitet eller maksimering som »hård kerne« og samtidig benytter sig af ligevægtsforklaringer. Ved i afsnit 5 at afdække nogen problemer i disse modeller søges det klarlagt, hvorfor en række »neoinstitutionalistiske« forskningsprogrammer har udskiftet maksimeringsbegrebet med et begrænset rationalitetsbegreb og ligevægtsmodellernes komparative statiske-analyseform med en funktionalistisk forklaringstype. I afsnit 6 søges det herefter klarlagt, hvilke problemer den funktionelle forklarings-type er konfronteret med. Det hævdes endvidere, at disse problemer er baggrunden for, at nogle »neoinstitutionalister« har søgt at introducere en mere ændringsorienteret forklaringstype, kombineret med at de har ønsket at udskifte det begrænsede rationalitetsbegreb som disse programmer hård kerne med et procedurelt rationalitetsbegreb.

Neoklassisk teori

som et videnskabeligt forskningsprogram

Dette afsnit skal indledes med en meget kort karakteristik af neoklassisk teori ud fra Lakatos' forskningsprogram-metodologi. I de efterfølgende afsnit skal vi bruge denne karakteristik som en slags reference-punkt, når vi diskuterer, hvorledes og på hvilke områder de enkelte neoinstitutionalistiske bidrag ad-

skiller sig fra ortodoks teori og i forhold til hinanden.

I en karakteristik af neoklassisk teori må vi først være opmærksom på, at på trods af at den basale analyseenhed er den enkelte »beslutningstager«, så er det primære analyse-niveau for teorien: systemet af interagerende beslutningstagere. Eller som John Hicks udtrykker det: »although economics has been concerned with the behaviour of single individuals, in the end, its main concern is with the behaviour of groups«. Dvs. der fokuseres på at analysere sammenhængende interaktions-systemer, hvori de enkelte beslutningstagere indgår som »logiske atomer«.

Når den neoklassiske økonom modellerer den enkelte beslutningstager, behandler han maksimerings-princippet (det ubegrænsede rationalitets-princip) som en invariabel og ikke falsificerbar »hård kerne«, mens situations-forudsætninger (der specificerer de »begrænsninger«, som agenten er konfronteret med, ligesom det specificeres, hvilke informationer denne antages at være i besiddelse af) udgør programmets mere fleksible og udskiftelige *beskyttelsesbælte*. Ved at modificere og ændre disse forudsætninger – i overensstemmelse med de forskrifter, som udstikkes af programmets positive og negative heuristik – har den ortodokse økonom været i stand til at analysere en sekvens af forskellige beslutningsproblemer med udgangspunkt i et invariabelt maksimerings-princip. Udgangspunktet for denne sekvens af modeller har været teorien om beslutningstagning under perfekt information, som efterfølgende er søgt udvidet ved at indføre forskellige grader af imperfekt information som risiko og usikkerhed.

Hvis maksimeringsprincippet udgør den »hårde kerne« på »beslutningstager-niveauet«, så indtager »ligevægtsbegrebet« en tilsvarende rolle på systemniveauet. Som et re-

sultat heraf har det neoklassiske program forpligtet sig til primært at studere de systemer, der opfører sig relativt stabilt og velkoordineret, mens man på forhånd udelukker at studere systemer, der enten har flere eller ingen ligevægte. På dette analyseniveau kan teoriudviklingen karakteriseres som et studium af stadig mindre anonyme interaktions-typer startende med ubevidst, indirekte og parametrisk interaktion i teorien om fuldkommen konkurrence over en indirekte og funktionel interaktionsform i teorien om oligopol og non-kooperativ spilteori til en mere direkte form for interaktion i kooperativ spilteori.

Ved studiet af disse forskellige interaktions-typer er næsten alle forskningsressourcer blevet anvendt på logiske analyser af, hvorvidt der eksisterede ligevægte og hvilke egenskaber de i givet fald havde. Hvorledes sådanne ligevægtstilstande kunne tænkes at være opstået som et resultat af den kausale interaktion mellem de enkelte beslutningstagere, har derimod ikke tiltrukket sig den samme opmærksomhed. I walrasiansk teori blev dette problem blot imødegået ved at introducere auktionarius-konstruktionen og tatonnement processen, der eksemplificerer hvad vi ovenfor omtalte som »appreciative theory« og som ad hoc konstruktioner. Årsagen er at disse »historier« – ligesom store dele af den efterfølgende stabilitetslitteratur – ikke er søgt indarbejdet i de egentlige adfærdsteoretiske dele af teorien. Man må derfor fastslå, at optimeringsteorien kun er gyldig for adfærden i ligevægten, mens den – som Hayek (1948) minder os om – ikke giver os nogen forklaring på, hvilke procedurer agenterne f.eks. skal bruge for at opnå tilstrækkeligt med informationer til at træffe »optimale« beslutninger. Vi må derfor fastslå, at optimerings- eller maksimerings-princippet er afgrænset til en rent formel og statisk analyse.

Ja, det kan hævdes, at spørgsmålet, hvorledes en ligevægt fremkommer, er umuligt at besvare på en tilfredsstillende, non ad hoc måde indenfor det neoklassiske forsknings-program. Ved at insistere på, at såvel maksimeringsprincippet som ligevægtsbegrebet blev fastholdt i forsøgene på at løse tilpasningsproblemet, er økonomer blevet tvunget ud i at konstruere alt mere elaborerede hjælpehypoteser. At finde en non ad hoc løsning på dette problem må nødvendigvis føre til en udvidelse af det adfærdsteoretiske fundament for økonomi. Set fra dette perspektiv kan fremkomsten af en række forskellige neoinstitutionalistiske teorier ses som en respons på netop denne begrebsmæssige spænding indenfor ortodoks teori.

Det, der gør de fleste forslag til løsning af tilpasnings- eller stabilitetsproblemet ad hoc, er, at den specificerede mekanisme hverken er integreret i selve teorien eller, fortælles i termer af individuelle beslutningstagere. Ved derfor at have postuleret en tilpasningsmekanisme, som ikke er funderet i individernes adfærd, har ortodoks økonomisk teori fastholdt: »the rather extreme and unsophisticated assumptions that the only institutions that exist in the economy are markets of the competitive type in which all information in the economy must be transmitted through the prices formed in these markets. The economy is therefore assumed to have no money, no property rights, no legal system, no banks – in short none of the many social institutions that are created by societies to help coordinate their economic and social activities by offering information not available in competitive prices« (A. Schotter, 1983, p.675).

Principal-agent teorien

Mens det neoklassiske paradigme har taget »beslutningstageren« som sin grundlæggende analyseenhed og som teoriudviklingsstrategi har analyseret samspillet mellem virk-

somheder på successivt forskellige typer af markeder, kan principal-agent teorien karakteriseres som et forskningsprogram, som tager den enkelte økonomiske »transaktion« som sin grundlæggende analyseenhed. Et principal-agent forhold kan helt generelt karakteriseres som en kontraktmæssig relation mellem to parter: en person kaldet en *principal*, der engagerer en anden part, kaldet en *agent*, til at træffe en række beslutninger for sig. Sådanne relationer vil være kendetegnet ved *asymmetrisk information*, idet principalen har mindre information vedrørende agentens handlinger end agenten selv, således at denne kan forfølge sine egne interesser uden at blive opdaget heri af principalen. Det problem, som denne teori søger at løse, består i, hvorledes der kan udformes en såkaldt *incitamentsforenelig* kontrakt. Dvs. en kontrakt, hvorefter det er i agentens egeninteresse at handle i overensstemmelse med principalens interesser.

Når principal-agent modellen indplaceres i den øverste kolonne i typologien med et klart slægtskab til ortodoks, neoklassisk teori, er begrundelsen, at den baseres på et helt traditionelt beslutningsteoretisk grundlag, inden for hvilket der kan findes en optimal løsning. Det fremgår eller følger af, at usikre hændelser i principal-agent teorien modelleres som rene risikobeslutninger, eftersom sandsynlighedsfordelingen for den usikre hændelse antages at være kendt af såvel principalen som agenten. Ifølge Richard Langlois (1984) beskæftiger man sig derfor udelukkende med »parametrisk« og ikke »strukturel usikkerhed«, idet der ikke forudsættes at være usikkerhed om, *hvilke* hændelser, som overhovedet kan indtræffe. Sidstnævnte form for usikkerhed vil kun foreligge i beslutningssituationer, hvor agenterne kan støde på uforudsete hændelser eller genuine overraskelser. I modsætning til f.eks principal agent teorien kan man derfor ikke ex ante nå frem til en fuldt specificeret kontrakt, men må på grund

af kontraktens inkomplette karakter ex post løse de uforudsete problemer, når de opstår, omend man kan bruge én på forhånd aftalt metode. Denne problematik vender vi tilbage til i næste afsnit.

5. Fra ligevægtsforklaringer til neoinstitutionalismens funktionelle forklaringer

I det følgende afsnit skal jeg præsentere en række neoinstitutionalistiske bidrag, der erstatter den ortodokse teoris maksimeringsprincip og ligevægtsanalyse med et begrænset rationalitetsbegreb og en funktionalistisk eller kvasi-funktionalistisk forklaringstype. For at kunne forklare, hvorledes aktiviteterne i en økonomi med decentrale beslutningstagere overhovedet lader sig koordinere, hævder en række neoinstitutionalistiske bidrag, at der vendes op og ned på den traditionelle forskningsstrategi. I stedet for først at bevise eksistensen af en ligevægtstilstand, idet de institutionelle spilleregler tages som eksogent givne, så foreslås det, at vi fra starten studerer et langt bredere udsnit af systemer end dem, som har en entydig og stabil ligevægt. Mange neoinstitutionalister vil endog gå så vidt som til at hævde, at kun systemer uden eller med flere ligevægte, foruden systemer med div. koordinationsfejl som markedsfejl, organisationsfejl, mm., vil være interessante fra et samfundsvidenskabeligt standpunkt. Rationalet bag denne strategi er, at det er som løsninger på denne type problemer, at institutioner såsom normer, konventioner, standarder og forskellige typer mere formalisere regelsæt, opstår med henblik på enten at supplere markedsinstitutionen eller erstatte denne.

Når neoklassiske økonomer har skullet begrundes, hvorfor de især interesserede sig for systemer med stabile ligevægtstilstande, så har de normalt anført, at det kun var i sådanne systemer man kunne udlede komparative

statiske teoremer eller betingede prediktioner. Som vi bemærkede i afsnittet ovenfor var omkostningen herfor, at man kun kunne give en ad hoc-løsning på ligevægtstilpasse-problemet. Når neoinstitutionalismen derimod er gået mere direkte til værks, og har studeret alle mulige former for systemer, så skyldes det, ifølge Herbert Simon, at man har været mere optaget af at besvare kvalitative og strukturelle spørgsmål end de mere kvantitative spørgsmål, som kendetegner den traditionelle pristeori:

»What is characteristic of the exemplars of functional analysis cited in the last section, is that they are not focused on, or even much concerned with, how variables are equated at the margin, or how equilibrium is altered by marginal shifts in conditions. Rather they are focussed on qualitative and structural questions, typically, on the choice among a small number of discrete institutional alternatives.....As economics expands beyond its central core of price theory, and its central concern with quantities of commodities and money, we observe in it this same shift from a highly quantitative analysis, in which equilibrium at the margin plays a central role, to a much more qualitative institutional analysis, in which discrete structural alternatives are compared.« (Simon, 1978, p.6)

Dvs. i modsætning til den komparative statiske analyseform, der bruges til henholdsvis at forklare og forudsige specifikke empiriske *hændelser*, er funktionelle forklaringer karakteriseres ved at have *vedvarende egenskaber* som f.eks institutioner, normer eller adfærdsregler som sine explananda (de ting man ønsker at forklare). I funktionelle forklaringer er det således de »gode konsekvenser«, som en institution, norm eller adfærdsregel har – eller de funktioner, som »det fænomen, som vi ønsker at forklare« varetager – som postuleres at være årsag til dets frem-

komst eller eksistens. Det er da også denne omvendte tidsrækkefølge af explanans (det, hvormed vi forklarer) og explanandum (det, der søges forklaret), der har været rejst kritik af. Hvor det i traditionelle årsagsforklaringer er sådan, at explanans/årsagen kommer før explanandum/virkningen, så vil det ved en umiddelbar betragtning være sådan i en funktionel forklaring, at en bestemt vedvarende egenskab forklares ud fra de »gode konsekvenser«, denne har eller den funktion, som denne varetager. I biologien vil man normalt ikke opfatte en sådan forklaring som problematisk, fordi man normalt vil kunne antage, at en naturlig selektionsmekanisme har været kausalt virksom. Når man derfor forklarer en bestemt biologisk egenskab ved at henvise til dennes gode egenskaber, så bør dette blot ses som en simplificerende »som om« forklaring af en anden og langt mere kompliceret forklaring baseret på Darwins mutations- og selektionsmekanisme. Ifølge bl.a. Jon Elster (1983) er noget tilsvarende ikke acceptabelt på det samfundsvidenskabelige område. Når man derfor bruger funktionelle forklaringer, må den enkelte samfundsforsker også være parat til at specificere den mekanisme eller feedback loop, hvorved en institution fastholdes på grund af sine »gode konsekvenser«.

Endvidere kan det som påpeget af Herbert Simon (1978) forekomme rimeligt at kæde brugen af en funktionel forklaringstype sammen med satisfierings-begrebet og det begrænsede rationalitetsbegreb:

»In ... analyses aimed at explaining institutional structure, maximizing assumptions play a much less significant role than they typically do in the analysis of market equilibria. The rational man who sometimes prefers an employment contract to a sales contract need not be a maximizer. Even a satisficer will exhibit such a preference whenever the

two arrangements is sufficiently large and evident.«(1978: p.6)

Ja, man kan endog gå et skridt videre end Simon ved at hævde, at en traditionel maksimerings-model slet ikke er mulig at anvende i forbindelse med forklaringen af institutioner, fordi disse modeller ikke tillader muligheden af, at der kan indtræffe uforudsete hændelser. Den ortodokse teori om beslutningstagen under usikkerhed forudsætter nemlig, at individerne er i stand til at forudse alle tænkelige fremtidige hændelser, omend de er usikre med hvilken sandsynlighed de indtræffer. Rationalet bag en institution som f.eks. ansættelseskontrakten er netop, at parterne ex ante ikke kan anticipere alle tænkelige fremtidige hændelser og derfor må indgå inkomplette kontrakter. Men det indebærer dog ikke, at parterne i sådanne kontraktsforhold handler helt i blinde eller er irrationelle. På trods af at de ikke ex ante kan blive enige om, hvad der skal ske i hvert enkelt tilfælde, så kan de dog alligevel på forhånd fastlægge en procedure for, hvorledes man skal tackle uforudsete hændelser. I ansættelseskontrakter fastlægger man således fra starten af, at den ansatte har ret til at afslutte ansættelsesforholdet, når han eller hun måtte ønske det. Til gengæld har arbejdsgiveren ret til ved uforudsete hændelser at tilpasse eller justere arbejdsforholdene indenfor visse »rimelige« grænser.

Fra Property Rights-programmet til Akerlof-Stiglitz' teori om imperfekte informationer som grundlag for institutionsdannelse
Property Rights traditionen tager ligesom de øvrige forskningsprogrammer, som skal omtales i dette afsnit, udgangspunkt i situationer med diverse former for markedsfejl. Men i modsætning til klassisk velfærdsteori à la Pigou der mener, at markedsfejl stort set altid kan løses ved brug af skatter og subsidier, er hovedtesen i Property Rights-skolen for-

muleret på følgende måde af Harold Demsetz:

»Property rights develop to internalize externalities when the gains of internalization become larger than the cost of internalization. Increased internalization, in the main, results from changes in economic values, changes which stem from the development of new technology and the opening of new markets, changes to which old property rights are poorly attuned.«(1967:350)

Demsetz (1967) bruger selv denne teori til at forklare introduktionen af privat ejendomsret til jord blandt canadiske indianer i begyndelsen af 1700-tallet. Indtil dette tidspunkt havde indianerne i århundreder levet med et system *uden* ejendomsrettighederne til jorden, hvilket samtidig indebar, at retten til at fange pelsdyr var forblevet uspecificeret. Med indvandringen fra Europa skete der imidlertid en voldsom stigning i efterspørgslen efter pelsdyr. Den manglende specificifikation af ejendomsrettighederne var i denne situation årsag til et »tragedy of the commons« eller overudnyttelses-problem, der truede med at udrydde pelsdyrene og hermed såvel indianernes som jægerens levebrød. Ligesom i en lang række andre tilfælde med udtømmelige naturressourcer som f.eks. fælles fiskefarvand, hvor der er tale om en »ikke-eksklusive ressource«, hævdede Demsetz, at der ville være en tendens til, at man indførte et system med privat ejendomsret for at løse dette. Ligesom de øvrige »funktionalistiske« forskningsprogrammer, der behandles i dette afsnit, specificerede Demsetz imidlertid ikke den proces eller mekanisme, hvorved institutionen: *privat ejendomsret* skulle opstå og løse det bagvedliggende »tragedy-of-commons-problem. Og hermed blev det heller ikke angivet hvilken central rolle en uafhængig stat kunne have i forbindelse etablering og håndhævelse af sådanne ejendomsrettigheder. Eller som Furubotn & Pe-

jovich (1972) har kommenteret: »a theory of property rights cannot be truly complete without a theory of the state. And, unfortunately, no such theory exists at present. (1972:1140). Som det skal fremhæves i afsnit 6, kan imidlertid Douglas Norths' transaktionsomkostningsteori, men også Buchanans konstitutionelle politiske økonomi delvis siges at udfylde dette tomrum.

Det kan i denne sammenhæng være interessant at bemærke, at mens Property Right skolens tese var, at markedsfejl af typen »tragedy-of-the-common« altid måtte føre til en redefinition af ejendomsrettighederne, så gik Kenneth Arrow et skridt videre. Han hævdede således, at markedsfejl i visse tilfælde også ville fremkalde ikke-markeds-mæssige institutioner som erstatning for og ikke blot som en understøtning for denne institutionsform. Ganske vist var Arrow primært optaget af at studere, hvad han kaldte »invisible institutions« såsom etik, moral, tillid, mm. og deres betydning for markeds-systemets effektivitet. Men i bogen »The Limits of Organization« fra 1974 søgte han – ligesom Oliver Williamson – også et svar på, hvornår intern organisering ville være en hensigtsmæssig løsning på markedsfejl, og fandt at:

»...the possibility of using the price system to allocate uncertainty, to insure against risks, is limited by the structure of the information channels in existence. Put the other way, the value of non-market decision-making, the desirability of creating organizations of a scope more limited than the market as a whole, is partially determined by the characteristics of the network of information flows. (1974:p.37)

Det var med andre ord i situationer præget af strukturel usikkerhed« og hvor det var umuligt at formulere betingede kontrakter, at markedet blev erstattet med intern organise-

ring som en mere hensigtsmæssig allokeringsmekanisme.

Det var omtrent samme udgangspunkt, som lå bag bl.a. George Akerlofs og Joseph E. Stiglitz' teori om imperfekte informationer som baggrund for institutionsdannelse. Interessen i dette program har især samlet sig om institutioner i udviklingslandene, som f.eks. fæstebondesystemet, samt andre typer af forpagtningsystemer for kvæg og agerjord, kreditrationering, institutioner hvorved jordejerne kan binde arbejdskraften til sig, mm. (se Pranab Bardhan, 1989). Dette programs forskningstrategi har bestået i at anskue fremkomsten af institutioner som løsning på forskellige typer af informationsproblemer såsom inkomplette markeder, asymmetrisk information, problemer med moral hazard, mm. Og ligesom i de øvrige forskningstraditioner, der præsenteres i dette afsnit, har man helt overvejende baseret sine teorier eller modeller på en funktionalistisk forklaringstype. Den består i, at man først får afdækket et bestemt informationsproblem. Herefter peges på en institution, som har de »gode konsekvenser« at kunne løse dette problem. Og endelig forudsættes det, at en institution, som har de »gode konsekvenser« at løse dette, så også mere eller mindre automatisk vil opstå eller fremkomme, uden at man specificerer den pågældende proces, hvorved dette sker.

Spilteori og institutioner

Ifølge et traditionelt synspunkt er formålet med spilteorien ved en rationel analyse entydigt at kunne foreskrive en strategi for hver spiller. Teorien forudsætter således, at hver spiller ikke ved andet om de øvrige spillere, end at de er rationelle og hvilken nyttefunktion de har. På baggrund af disse forudsætninger er det op til spilteoretikeren at deducere, hvilke strategier ubegrænset rationelle agenter vil vælge og hermed hvilket udfald et spil vil få.

Set mod denne baggrund vil f.eks. spil som »chicken« og rene »koordinationsspil« fremstå som anomale, fordi der ikke findes nogen entydige løsninger. Da der i disse spil kan udpeges mere end én Nash-ligevægtsløsning, vil den perfekt rationelle spiller ikke have tilstrækkeligt med informationer til at beslutte sig til, hvad de skal gøre i denne type situationer.

Det er på baggrund af sådanne »anomale« spilsituationer, hvor der enten er flere, ingen eller udelukkende suboptimale ligevægte, at en række økonomer postulerer, at vi kan forstå fremkomsten og eksistensen af diverse former for »institutioner« som løsning på disse. Udgangspunktet for denne spilteoretiske institutionalisme er Thomas Schellings studier af rene koordinationsspil fra slutningen af 1950'erne. Det var således en central tese i Schellings (1960) arbejder, at mange af dagliglivets koordinations-situationer blev løst uden nogen større problemer. Og dette var paradoksalt nok netop, fordi virkelighedens spillere var langt mindre rationelle end de perfekt rationelle spillere, som kendes fra den abstrakte spilteori. Ifølge Schelling berodde dette på, at man med formuleringen af spilteorien havde »smidt« en del af de informationer »ud«, som virkelighedens spillere benyttede sig af til at samordne sine handlinger. Således hævdede Schelling, at vi som individer i situationer – hvor alle muligheder for at kommunikere med hinanden er udelukket – ofte er i stand til at løse rene koordinationsopgaver ved at trække på fælles erfaringer, kultur og almen »baggrundsviden«. Den egenskab, at nogle måder at samordne vores handlinger på, fremstår som mere åbenlyse eller naturlige end andre, benævnes af Schelling som »prominence« eller »salience« og koordinationsløsningen som en »focal point«-løsning.

På baggrund af Schellings analyse skulle man således forvente, at fremkomsten af »in-

stitutioner« blev søgt forklaret og modelleret som resultatet af en evolutionær proces. Imidlertid byggede de tidlige versioner af den neoinstitutionalistiske tradition indenfor spilteorien på en relativt »ahistorisk« og funktionel forklaringsmodel. Hertil kan henregnes filosoferne David Lewis (1969) og Edna Ullmann Margalit (1978), der først og fremmest har brugt spilteorien som et redskab til at lave typologier over de situationer, som *kunne* føre til institutionsdannelser. Først med arbejder af Andrew Schotter (1981,1983), Robert Axelrod (1983) og Robert Sugden (1986, 1989) har man rettet blikket væk fra den rent funktionalistiske forklaringsmodel, og søgt at modellere de processer, hvorved diverse institutioner fremkommer som løsning på »gentagne« interaktionsproblemer. Netop dette »proces-perspektiv« gør, at disse bidrag kan ses som en slags formalisering af den østrigske skole og Carl Mengers program for økonomi som »the study of how individual economic agents pursuing their own selfish ends evolve institutions as a means to satisfy them«. Jeg vender tilbage til disse bidrag i afsnit 6 under overskriften »østrigske« institutionalister.

Blandt neoinstitutionalister er der ikke opnået konsensus vedr. hvilke typer af tilbagevendende situationer, som kan generere institutioner. På et meget generelt plan kan man imidlertid sondre mellem *koordinations-* og *samarbejdsinstitutioner* som svar på henholdsvis *fælles-aversions-* og *fælles-interesse-dilemmaer*. I det førstnævnte dilemma befinder aktørene sig i en situation, hvor de har en fælles interesse i at undgå et eller flere bestemte aggregerede, men uintenderede resultater af deres adfærd. Institutionens funktion vil i disse tilfælde være at modvirke de ændringsprocesser, som er ved at opløse den sociale struktur, og den vil derfor have en stabiliserende effekt. Eksempler herpå er foruden institutioner, som opstår som svar på koordinationsspil og chicken-

spil, også de »ejendomsret-institutioner«, der opstår som svar på »tragedy-of-commons« dilemmaer. Også løsninger på informationsproblemer af typen asymmetrisk information falder indenfor denne kategori. Omvendt vil en institution – der skal løse et tilbagevendende fælles-interesse dilemma – have som funktion at bringe det sociale system ud af en stabil, men suboptimal situation, og den vil derfor igangsætte en social ændringsproces. Paradigmeeksemplet herpå er naturligvis fangernes-dilemma-situationer.

Oliver Williamsons

transaktionsomkostningsteori

Transaktionsomkostningsteorien kan føres tilbage til Ronald Coases nu klassiske artikel »The Nature of the Firm« fra 1937. Og det var denne artikel der i 70'erne og 80'erne var udgangspunktet for Oliver Williamsons (1975,1985) formulering af et egentlig transaktionsomkostnings-paradigme. Den centrale ide i dette paradigme var, at der findes forskellige måder at organisere transaktioner på, og at disse forskellige organisationsmåder er forbundet med forskellige omkostninger. Den grundlæggende tese – eller hvad der udgør dette programs »hårde kerne« – kan formuleres på følgende måde: »transaction are assigned to and organized within governance structures in a discriminating (transaction-cost economizing) way.« (Williamson, 1981, p.1564). I overensstemmelse med den funktionalistiske forklaringsmåde bliver forskellige observerede måder at organisere transaktioner på søgt forklaret ved deres »gode konsekvenser«, hvilket mere konkret vil sige deres evne til at økonomisere med transaktionsomkostningerne. Williamson forklarer derfor ikke forskellige »organisationsmåder« (eng: »governance structures«) som udsprunget af en rationel plan, intention eller design, men snarere som slutresultatet af en ikke nærmere specificeret evolutionær proces. Og som det er tilfældet

med de fleste andre funktionelle forklaringer, har denne proces-beskrivelse blot karakter af en løsreven ad hoc hypotese snarere end at være indbygget i de centrale adfærdsteoretiske komponenter af transaktionsomkostnings-teorien. Dette punkt skal jeg vende tilbage til efter at have præsenteret selve forskningsprogrammet.

Hidtil er programmet udelukkende blevet karakteriseret på system-niveauet. Som argumenteret af Williamson vil det imidlertid kun være muligt at give en systematisk redegørelse for eksistensen af transaktionsomkostninger, såvidt disse kan blive reduceret til et sæt fælles *menneskelige og situationsmæssige* betingelser. Ved at tage udgangspunkt i K. Arrows (1969) klassiske analyse af forskellige markedsfejl – paradigmeeksemplet på situationer med positive transaktionsomkostninger – lykkedes det for Williamson (1973) at identificere de underliggende menneskelige og situationsmæssige betingelser bag sådanne omkostninger. Dette gjorde det samtidig muligt at få afdækket de centrale elementer i dette forskningsprogram, så det også kan bruges til at forklare en hel række forskellige empiriske fænomener.

I »Markets and Hierarchies« argumenterede Williamson (1975) for, at de centrale adfærdsmæssige forudsætninger i programmet var, at økonomiske agenter er 1) begrænset rationelle og 2) opportunistiske. Ved at give disse to forudsætninger status som »hård kerne« blev det tilkendegivet, at de blev betragtet som pr. definition, ikke-falsificerbare udsagn. Og så længe programmet udvikler sig progressivt ved at forklare flere og flere fænomener, vil forskerne indenfor programmet også have et rationale for at bibeholde disse forudsætninger, samtidig som de bruger deres opfindsomhed på at løse nye problemer ved at modificere eller udskifte hypoteserne i beskyttelsesbæltet. Og analogt med andre forskningsprogrammer i økono-

mi indeholder beskyttelsesbæltet i transaktionsomkostningsteorien et sæt af variable og udskiftelige *situations*-forudsætninger. Det er ved at ændre disse, at Williamsons »contractual man« successivt bliver stillet overfor nye transaktioner og kontraktmæssige problemer. Og det er ved at afdække nogle centrale dimensioner til at beskrive transaktioner og lade disse variere i grader fra lav til høj, at Williamson får specificeret beskyttelsesbæltet i sit program. Disse dimensioner er 1) grad af usikkerhed 2) frekvensen hvormed en transaktionen gennemføres og 3) den grad, hvormed der indgår transaktionsspecifikke aktiver i transaktionen.

I præsentationen af sin teori gør Oliver Williamson (1975, 1985) det aldrig helt klart, hvorvidt den skal gives en »intentional« eller »funktionalistisk« fortolkning. I nogle tilfælde synes han at være mest stemt for en intentional fortolkning, der går ud på, at observerede »organisationsmåder« er bevidst valgt af de parter, som indgår i en transaktion efter nøje overvejelser og kalkulationer af de hermed forbundne transaktionsomkostninger. Imidlertid synes en sådan mulighed at være i strid med Williamsons egen understregning af, at agenter er begrænset rationelle og står overfor »inkomplette« kontrakter. Eller som Greg Dow har formuleret det: »If transaction costs incorporate the value of adaptations to future circumstances, then the parties cannot know the objective transaction costs they face« (1987, p.27). Dows synspunkt harmonerer også godt med de ovenfor anførte bemærkninger om modellering af »uforudsete« hændelser, parametriske vs. strukturel usikkerhed og inkomplette kontrakter.

I de fleste tilfælde synes Williamson (1987a & b) da også at foretrække en funktionalistisk tolkning af sin teori. Ifg. den vil observerede »organisations-måder« eksistere eller

være fremkommet – ikke fordi de har været foregrebet – men fordi de har gode og delvis uintenderede konsekvenser (dvs. de økonomiserer med transaktionsomkostningerne). Som det generelt er tilfældet med funktionelle forklaringer i samfundsvidenskaberne kan Williamson begrunde sådanne »konsekvenslove« enten ved at bruge 1) en markedsselektions-mekanisme eller 2) en forstærkningsmekanisme. At bruge en markedsselektions-mekanisme vil indebære, at mere efficiente organisationsmåder over tiden vil eliminere mindre efficiente former. Og at bruge en forstærkningsmekanisme vil implicere, at en organisation, der står overfor gentagne transaktioner, vil være i stand til at konvergere mod en efficient tilpasning til omgivelserne.

Williamson(1987a) argumenterer endog for, at transaktionsomkostningsteoriens redegørelse for den multidivisionaliserede virksomhedsstrukturens fremkomst, er et af de få eksempler på en legitim funktionel forklaring i Elsters terminologi. Efter min opfattelse fjerner det imidlertid ikke den fundamentale spænding mellem de mere formelle og statiske dele af teorien på den ene side og den videre »processuelle« retorik, der bruges af Williamson til at begrunde denne. Og disse spændinger synes kun at kunne fjernes, såfremt der sker en udvidelse af transaktionsomkostningsteoriens adfærdsteoretiske fundament. Dvs. at programmets »hårde kerne: begrænset rationalitet, der synes velegnet til en komparativ-institutionel analyseform erstattes med, hvad Williamson (1985,p.46-7) selv betegner som et *proces* eller *organisk* rationalitetsbegreb (selv foretrækker jeg Simons(1976) term: *procedural rationalitet*.) Det er et sådant rationalitetsbegreb, som han tilskriver nyere evolutionær teori (Nelson & Winter) samt østrigsk teori (Menger, Hayek og Kirzner). Det er disse og en række andre programmer, som vil blive gennemgået nedenfor.

6. Neoinstitutionelle teorier baseret på en ændringsorienteret forklaringsmodel

Forskningsprogrammer baseret på en traditionel ligevægtsanalyse og programmer, der bruger en funktionel forklaringstype, har det fælles kendetegn, at de begge prioriterer studier af stabile tilstande på bekostning af de processer, som skulle have frembragt disse tilstande. En sådan prioritering er ofte foretaget med den begrundelse, at det er meget sværere at studere de sociale processer *per se*, end de resultater eller sluttilstande som de pågældende processer har frembragt. I dette afsnit skal vi derimod præsentere en række programmer, der vælger at foretage den modsatte prioritering ved at lægge større vægt på proces-perspektivet fremfor ligevægts-perspektivet.

Tilhængerne af et procesperspektiv vil typisk ikke acceptere en teori eller model som en forklaring, såfremt man med den ikke giver en »kausal redegørelse« for, hvorledes en ligevægt eller et permanent socialt mønster er fremkommet. Man vil derfor ikke stille sig tilfreds med teorier, såfremt de ikke eksplicit gør rede for, hvorledes en ligevægstilstand eller et vedvarende socialt mønster er eller principielt kan tænkes at være fremkommet på. Det indebærer, at man typisk forholder sig kritisk overfor såvel ligevægtsanalyser som funktionelle forklaringer, fordi man ikke eksplicit – men kun i løsevne ad hoc konstruktioner – modellerer, hvorledes disse tilstande fremkommer. Tilhængerne af procesperspektivet og egentlige ændringsorienterede forklaringer, vil således stille det krav, at den dynamiske analyse bliver integreret på en non ad hoc-mæssig måde i modellen.

Som anført af Sidney Winter (1986) er valget mellem et »ligevægtsperspektiv« og et »procesperspektiv« ofte begrundet ud fra hvilke

»ontologiske antagelser«, man bygger sine teorier på:

»To be willing to limit the aspirations of economic science to the study of steady states of adaptive processes is presumably to view vast realms of apparent rapid change as either unimportant or illusory; it is to join with the writer of Ecclesiastes in maintaining that »there is no new thing under the sun«. I, on the hand, side with Heracleitus in arguing that »you could not step twice into the same river, for new waters are ever flowing on to you«.(1986:245-6).

Tager man udgangspunkt i et »ligevægtsperspektiv« vælger man at »se« verdenen på en måde, så der principielt ikke kan indtræffe fundamentalt nye og uforudsete hændelser. Tilhængerne af et procesperspektiv vil heroverfor gøre gældende, at visse empiriske fænomener – som f.eks innovationer af teknologisk og organisatorisk karakter – principielt ikke vil kunne »forstås« indenfor en sådan ramme. Hertil kræves en teoriramme eller ontologi, der tillader, at der kan indtræffe principielt nye og hermed uforudsigelige fænomener.

På denne baggrund kan man rejse spørgsmålet, hvilken metafor som bedst indfanger denne måde at »se« sociale processer på? Som et bud herpå har Hayek (1967) f.eks foreslået, at vi betragter sociale processer som værende analoge med »videnskabelige opdagelsesprocesser«. Kendetegnet ved sådanne opdagelsesprocesser er netop, at det vil være principielt umuligt på forhånd at forudsige resultatet af disse. Havde man kunnet det ville der rent definitorisk ikke have været tale om videnskabelige opdagelser. På samme måde hævder Hayek, at markedsprocesser er kendetegnet ved at føre de enkelte agents »private« og »lokale« informationer sammen til et samlet resultat i form af

et sæt markedspriser, som ingen agent principielt på forhånd kunne have forudsagt.

Der kan imidlertid argumenteres for, at metaforen »markedet« som en »videnskabelig opdagelse« på en række områder er mindre vidtgående end man måske først havde antaget. Den alvorligste indvending er dog nok, at den ved nøjere eftersyn ikke grundlæggende bryder med en ontologi, ifg. hvilken verdenen principielt altid »ses« som uforanderlig. Med »videnskabelige opdagelser« behøver man således blot at referere til, at man afdækker dybere og dybere lag af den samme, men dog uforanderlige virkelighed. Man kan heroverfor hævde, at der faktisk indgår et væsentligt *konstruktivt* element i sociale ændringsprocesser, der også bør tillades af den metafor, som man bruger som inspiration til at konstruere sine økonomiske teorier. Ud fra dette synspunkt kan det således foreslås, at man ser økonomiske processer som analoge med processer indenfor biologien, der med Mayrs (1976) udtryk bestandsdigt frembringer »evolutionary novelties«. Disse kan f.eks bestå i fremkomsten af organisationsstrukturer, der kan varetage helt nye og mere komplicerede funktioner eller fremkomsten af adfærdsmønstre, der tillader udøvelsen af helt nye kompetencer. Ved på denne måde at fremhæve de *konstruktive* sider ved sociale processer understreges det samtidig, at disse må »ses« som ikke-deterministiske, åbne og irreversible. Først herved har man brudt med ortodoks teoris forankring i en ontologi, der opfatter verdenen som principielt uforanderlig og invariabel.

Et andet fælles kendetegn ved de teorier, som er bygget op omkring en ændringsorienteret forklaringsmodel er, at de har nødvendiggjort en udvidelse af den økonomiske teoris adfærdsteoretiske fundament. Det indebærer først og fremmest, at ligevægtsanalysens ubegrænsede rationalitetsbegreb og den funktionelle forklarings begrænsede ratio-

nalitetsbegreb, nu er søgt erstattet med et procedurelt rationalitetsbegreb. I modsætning til såvel ligevægtsanalysen som funktionelle modeller søger man at indarbejde de processuelle elementer i de centrale adfærdsteoretiske dele af teorien, så de ikke blot bliver hæftet uden på en model som en mere eller mindre løsrevet ad hoc konstruktion (jfr. ovenstående kritik af Williamsons transaktionsomkostningsteori). Det indebærer ifølge Viktor Vanberg (1992) ikke, at en agent i en sekvens af successive beslutningssituationer blot kan antages at behandle disse som en række enkeltstående og uafhængige beslutningssituationer. Dvs. at de handler på et case-by-case grundlag ved at finde den optimale strategi i hvert enkelt periode. Snarere må individet i sådanne tilfælde forudsættes at være genuint regelfølgende ved at binde sig til en bestemt beslutningsregel og hermed frivilligt at eliminere fleksibiliteten til at finde det bedste svar på hver enkelt isoleret beslutningssituation.

Der kan gives flere argumenter for, hvorfor det kan være rationelt at »binde sig« til en sådan regelfølgende adfærd. Et argument skyldes Ronald Heiner (1983) og bygger på den antagelse, at økonomiske agenter er »imperfekte« beslutningstagere. Det antages således normalt, at beslutningstageren står overfor et såkaldt »Competence-Difficulty-Gap«. Dvs. at der er et gap mellem beslutningstagerens kompetence til at træffe fornuftige valg og beslutningsproblemets grad af kompleksitet. Jo større dette gap er desto sværere vil beslutningstageren have ved at identificere den bedste løsning i hver enkelt situation, idet denne vil tendere at begå flere og flere fejl. Det vil derfor også forekomme mere og mere fornuftigt/rationelt at træffe sine beslutninger ud fra en kompleksitetsreducerende handlingsregel. Der eksisterer imidlertid et andet argument for rationaliteten af regelfølgende adfærd. Dette argument blev oprindeligt fremsat af spilteoretikeren

Thomas Schelling (1960) og går ud på, at det i visse tilfælde kan være en fordel for en agent at »binde sig« til en bestemt adfærd fremfor i hver enkelt beslutningssituation at handle på et case-by-case grundlag. Det vil f.eks. være tilfældet, såfremt man ved at binde sin egen fremtidige adfærd til en bestemt regel, hermed også kan påvirke sin modspillers forventning til ens egen fremtidige adfærd. Et af Schellings eksempler består i, hvorledes en hær ved at brænde de broer, som den rykker frem over, kan signalere til sin modstander, at dens fremrykning ikke er sket på skrømt, men »binder« den til at kæmpe til sidste mand.

»Østrigsk« institutionalisme

I afsnit 5.1 der handlede om, hvorledes institutioner kunne forklares indenfor en spilteoretisk ramme, blev det understreget, at de tidligste versioner af dette forskningsprogram ofte baserede sig på en funktionalistisk forklarings-model. Dvs. man søgte først at afdække forskellige typer af tilbagevendende sociale interaktionssituationer af typen koordinationsspil og fangernes dilemma. Herefter søgte man at pege på en social institution, som havde de »gode konsekvenser« at kunne løse det pågældende problem eller dilemma, hvorved man mente at have forklaret institutionens eksistens. Af eksempler herpå kan nævnes sociale institutioner som vigepligtsreglen, forskellige standardiserede måleenheder, hvormed afstand, vægt og tid måles, anvendelsen af penge i moderne økonomier, anvendelse af fælles sprog, anvendelse af div. tekniske standarder ved komplementære goder, mm.

Når man imidlertid på denne måde forsøger at forklare en institutions eksistens med henvisning til dens »gode konsekvenser«, benytter man sig ifg. Jon Elster af en illegitim funktional forklaring. At en institution har en række »gode konsekvenser« giver således ingen sikkerhed for, at den også rent faktisk

vil opstå som et forsøg på at løse problemet. Især peges der på, at i sociale situationer, der har en struktur som »fangernes dilemma« spil og ikke spilles et uendeligt antal gange, vil det være højst usandsynligt at der vil kunne opstå en institution eller adfærdsregel, der opløser et sådant dilemma ved at bringe én ud af den suboptimale, men stabile Nash-ligevægtstilstand. Årsagen hertil er, at den paretooptimale tilstand ikke er individuelt, men kun kollektivt tilgængelig. For at man i denne situation kan siges at have givet en *forklaring* på institutionen, må man først have specificeret den mekanisme, hvorved denne rent faktisk er eller principielt kunne være opstået på. Og som vi skal pege på nedenfor, ville vi her måtte basere os på en »gruppeselektions-mekanisme«, som af mange økonomer opfattes som meget problematisk (jfr. diskussionen nedenfor).

Det er bl.a på denne baggrund, at en række nyere spilteoretikere som Andrew Schotter (1981, 1983) og Robert Sugden (1986, 1989) med udgangspunkt i østrigernes »procesperspektiv« har søgt at modellere den proces, hvorved en institution – her opfattet som sociale adfærdsregler – kunne være opstået på. F.eks. hævder Sugden, at konventioner og andre sociale regler ikke kan gøres forståelige indenfor rammerne af den traditionelle spilteori med dennes forudsætning om ubegrænset rationalitet. Langt mere frugtbart ville det være, hvis man nedtonede betydningen af individernes rationalitet og anskuede sociale institutioner som fremkommet som det uintenderede resultat af en evolutionær proces. Til at erstatte spilteoriens perfekt rationelle agenter, introducerer Sugden agenter, der lærer deres adfærdsregler ved en simpel forstærkningsmekanisme: »I shall assume that individuals tends to adopt those strategies that have proved most succesful over a long sequence of games«. Dvs. de strategier, der i en trial-and-error proces viser sig at have »gode konsekvenser«, forstærkes,

mens strategier med mindre gode konsekvenser, opgives. Denne teori kommer således til at indtage en form for mellemposition mellem økonomernes traditionelle optagethed af perfekt rationelle agenter, og biologernes studie af naturlig selektion som en blind mekanisme uden intentionale individer. Omend Sugden bygger sin teori på biologen John Maynard Smiths model for »Evolutionære Stabile Strategier«, så peger han dog på flg. forskel: »...my concept of utility is quite different from the Darwinian concept of fitness, because learning by experience is quite different from natural selection. I am concerned with social evolution and not with genetic evolution, with economics and not with sociobiology(1986:26)

I sin analyse af den proces, hvorved institutioner, adfærdsregler mm fremkommer, tages der udgangspunkt i såkaldte asymmetriske spil. Det er spil, hvor det tillægges betydning, hvorvidt man har »rollen« som enten A- eller B-spiller. Det hævdes nu, at der vil opstå en social institution, når nogle individer på basis af deres hidtidige erfaringer, er i stand til at slutte sig til, at *én* strategi er bedre end de andre, når de har én rolle, og en anden strategi er bedre, når de har den modsatte rolle. Sugden understreger imidlertid, at det typisk vil være helt »tilfældige« hændelser, der må bruges til at forklare en social institutions fremkomst. For at kunne specificere, hvilken institution, som bliver slutresultatet af en sådan proces, må vi derfor ikke blot fokusere på sluttilstanden og dennes karakteristika, men også studere den proces, der frembringer institutionen. Thi det kan i denne forbindelse være helt tilfældige begivenheder, der sætter en »snobolds-effekt« igang, hvor små tendenser kommer til at virke selvforstærkende.

Når ovenstående spilteoretiske forklaringer på institutioners fremkomst betegnes som »østrigske« begrundes dette bl.a med, at de

kan ses som et forsøg på en formalisering af Carl Mengers teori om »organisk« opståede institutioner. Menger anførte således, at: »The solution of the most important problems of the theoretical social sciences in general and of theoretical economics in particular is thus closely connected with the question of theoretically understanding the origin and change of »organically« created social institutions« (1985;4). For Menger måtte en »organisk opstået« institution som penge skulle forklares ved hjælp af en »usynlig hånd« proces-forklaring. En sådan bestod i, at man rekonstruerede den række af trin, hvorved institutionen penge frembragtes som det uintenderede resultat af en række enkeltindviders handlinger.

I fremstillingen ovenfor er usynlig hånd forklaringer først og fremmest blevet identificeret med forklaringer af, hvorledes institutioner og sociale mønstre opstår spontant fra en situation uden nogen sociale institutioner. Edna Ullmann Margalit (1978) kalder disse forklaringer for »invisible-hand-explanation-of-the-aggregate-mold«. Overfor denne forklaringsform stiller hun »invisible-hand-explanation-of-functional-evolutionary-mold«, der i højere grad sætter fokus på, hvorfor allerede etablerede institutioner eksisterer og hvorledes de videreføres over tid. Som anført af Richard Langlois (1986b) er det indlysende, at disse to forklaringsformer er komplementære og hermed kan supplere hinanden. Hvor den førstnævnte forklarer, hvorledes en ny institution fremkommer eller »opdages«, så forsøger sidstnævnte at gøre rede for, hvorledes disse institutioner efterfølgende fastholdes og analogt med biologiens arvelighedsmekanisme kulturelt overføres fra det ene slægtsled til det næste gennem socialisering.

Det er bl.a en sådan teori om, hvorledes institutionelle regler kulturelt transmitteres over tiden, som er søgt formuleret af F. A. Hayek

(1973,1988). Denne teori er imidlertid blevet udsat for intern kritik blandt »østrigske« institutionalister som Viktor Vanberg (1986) og John Gray (1984), fordi den ikke efterlever det metode individualistiske princip. Dette skyldes, at Hayeks teori er baseret på en »gruppe selektions«-mekanisme, der postulerer, at »rules of conduct ...have evolved because the groups who practiced them were more succesful and displaced others«. Gruppe-selektion udgør således den feedback mekanisme (proces), der skal forklare, hvorledes sociale regler med gavnlige sociale konsekvenser er fremkommet og efterfølgende reproduceres. Indvendingen mod en sådan gruppe selektions mekanisme er, at nok vil enhver social regel, praksis eller institution kunne gavne en gruppe som helhed; men indenfor gruppen vil de største fordele imidlertid tilfalde gruppens »free riders« på bekostning af den eller de personer, som på selvopofrende vis, opretholder den hensigtsmæssige sociale praksis. Sådanne regler vil derfor kun kunne udvikles »to the extent that the intergroup advantage from self-sacrificing behavior outweighs the intragroup disadvantage« (Viktor Vanberg,1986,p.86) En betingelse, som det hævdes næsten aldrig vil være opfyldt.

»Path-dependency«-teori

I forhold til den »østrigske« institutionalisme har teoretikerne bag »path dependency«-approachet især udmærket sig på to områder. Det første kendetegn er, at de især været optaget af at forklare, hvorledes specifikt tekniske standarder kan opstå som løsning på tilbagevendende koordinations-problemer. Hermed ligger de i klar forlængelse af de »østrigske« institutionalister i den forstand, at de blot har fokuseret på én af mange institutioner, der kan forstås som løsning på koordinationsproblemer såsom vigepligtsregler, brugen af penge, div. måleenheder og således også valget af tekniske standarder. Det er imidlertid det andet kendetegn: *modellerin-*

gen af selvforstærkende mekanismer, der har fremkaldt den største interesse for disse »path dependency-teoretikere (jfr. B.Arthur, 1988)

I koordinations-spil har agenterne en fælles interesse i at undgå ikke-koordinerede udfald. Hvert enkelt individ ser det derfor som værende i sin egen interesse at vælge et adfærdsmønster, der er *konformt* med eller i overensstemmelse med det, som hovedparten af de øvrige individer følger. Regner én agent f.eks. med, at de andre bilister kører i højre side, har denne også have en interesse i at følge denne regel. Taler de andre et bestemt sprog, er agenten interesseret i at have lært det samme sprog. Anvender de andre indehavere af en såkaldt netværks-teknologi (som telefoner, computere, mm.) sig af en bestemt standard, har den pågældende aktør også en interesse i at have valgt udstyr, der er baseret på en så almindelig standard som mulig.

Det, der udmærker ovennævnte eksempler, er, at det apriori vil være umuligt at forudsige, hvilken af flere mulige institutioner eller konventioner, som bliver løsningen på det bagvedliggende koordinations-spil. På basis af spillets statiske form er det umuligt alene at pege på én bestemt institution, f.eks. den mest efficiente, som løsningen eller resultatet på det pågældende spil. Specifikt i denne type situationer vil det iflg. path-dependency-teoretikere være helt afgørende eksplicit at modellere den proces, hvorved institutionen fremkommer. Der kan nemlig tidligt i sådanne proces-forløb indtræffe en række tilsyneladende ubetydelige og helt tilfældige begivenheder, der som følge af systemets selvforstærkende karakter, sætter en »sneboldseffekt« igang og skubber systemet i retning mod én bestemt institutionel løsning, som det efterfølgende ikke kan komme ud af. Det er sådanne processer, som kaldes for

path dependency processer og forklarer eksistensen af inefficente institutioner.

Specielt på det teknologiske område er der mange eksempler på, hvorledes sociale systemer på et relativt tidligt tidspunkt »låses« til en bestemt teknisk standard eller institution, som efterfølgende viser sig at være inefficent uden at man dog har kunnet skifte over til mere efficiente løsninger. Et meget kendt eksempel herpå er standarden for skrivemaskine-tastaturer kaldet: QWERTY (sml. Paul David, 1985). Når systemet først sættes i bevægelse mod en bestemt løsning, vil denne tendens straks forstærkes, fordi der for de enkelte beslutningstagere er stigende skala-afkast ved at vælge den samme løsning. Det stigende skala-afkast forårsages af netværks-eksternaliteter: Jo flere der vælger en bestemt standard jo mere attraktiv vil denne blive. Der er således tale om kumulative processer, hvor helt tilfældige begivenheder i processens indledende faser, bestemmer udfaldet på lang sigt. Det er derfor med en vis ret, at disse processer betegnes som »historiske« (sml. Paul David, 1990).

Nelson & Winters evolutionære forskningsprogram

Hvor Oliver Williamsons transaktionskostningsparadigme tog udgangspunkt i Ronald Coases artikel: »*The Nature of the Firm*« fra 1937, så er det teorihistoriske udgangspunkt for Nelson & Winters evolutionære forskningsprogram Armen Alchians klassiske artikel: »*Uncertainty, Evolution and Economic Theory*« fra 1950. Det var i denne artikel, at det klassiske selektionsargument første gang blev fremsat. Argumentet gik ganske kort ud på, at det ofte i økonomisk teori var nødvendigt at forudsætte »maksimerende« agenter, der kunne tilpasse sig til nye omgivelser. Alchian argumenterede derimod for, at markedet fungerede som en slags selektionsmekanisme som på lang sigt »formede« virksomhedernes adfærd,

således at kun de mere profitable virksomheder overlevede på bekostning af de mindre profitable.

Det var med udgangspunkt i denne artikel, at Milton Friedman i 1953 fremkom med sit klassiske forsvar af økonomisk teori baseret på en instrumentalistisk metodologi. Hovedtesen i denne var, at økonomiske teorier kun burde vurderes på, hvorvidt de gav ophav til holdbare prediktioner, og ikke om de byggede på realistiske forudsætninger eller ej. Det var netop med henblik på at underbygge dette metodologiske maxime, at Friedman inddrog Alchians selektions-argument. Skal vi nemlig forklare den observerbare virksomhedsadfærd, så kan vi basere os på en række forskellige, men også uforenelige teoretiske modeller til at forklare de samme empiriske fænomener. F.eks. kan vi på den ene side anvende den ortodokse maksimeringsteori, hvori det forudsættes, at virksomheder »bevidst« søger at maksimere profitten. På den anden side kunne vi også tage udgangspunkt i Alchians tese og hævde, at det er omgivelserne/markedet, der selekterer de mere profitable virksomheder på bekostning af de mindre profitable. Disse to teorier ville føre til de samme empiriske prediktioner, hvilket fik Friedman til at konkludere: »...the proces of 'natural selection' thus helps to validate the hypothesis (profitmaksimerings-hypotesen) or, rather, given natural selection, acceptance of the hypothesis (profitmaksimerings-hypotesen) can be based on the judgement that it summarizes appropriately the condition for survival« (1953:35) Friedman brugte således selektionsargumentet som et ad hoc forsvar for, hvad han betragtede som den »urealistiske« profitmaksimeringsteori, der dog hævdedes at give et korrekt »summary« af den selektionsproces, som havde frembragt den maksimerende adfærd. Alchians argument anvendtes således paradoksalt nok til at legitimere den fremherskende forskningsstrategi,

der gik ud på, at økonomer især satsede på at studere ligevægtstilstande, som opfattedes som et resultat af en selektionsproces, men ikke at studere selve denne adaptive proces.

Det var således Friedmans forankring i en instrumentalistisk metodologi, der førte ham til at anvende Alchians selektionsargument som en ad hoc konstruktion eller som en slags »appreciative theory« til at supplere den formelle ligevægts- og profitmaksimeringsteori. Økonomer med en forankring i en *realistisk* videnskabsteori drog imidlertid en helt anden implikation af Alchians artikel. For dem var det vigtigt, at vi stræbte mod at fremsætte så sande teorier som overhovedet muligt. Havde vi f.eks. uafhængigt vidnesbyrd for, at det var mekanisme A (markedsselektionen) og ikke mekanisme B (bevidst profitmaksimering), der havde frembragt et bestemt empirisk fænomen, så burde vi også bygge vores teori på mekanisme A. Det var netop med udgangspunkt i et sådant *realistisk* synspunkt, at Winter (1964,1975) og senere Nelson & Winter (1982) har søgt at udvikle et egentligt evolutionært forskningsprogram med den begrundelse, at »if the auxiliary defences are valid and the true explanation for the succes of optimization theories, why should they not be considered as the appropriate foundation for the theory of the firm, while the optimization theories are treated as approximation schemes? (Winter,1975,p.95) Med dette argument har Nelson & Winter (1982) søgt at etablere et selvstændigt forskningsprogram på basis af Armen Alchians selektionsargument, der i Friedmans (1953) instrumentalistiske metodologi kun var blevet anvendt som en ad hoc-konstruktion eller »historie« til at forsvare profitmaksimeringsteorien.

I forlængelse af dette realistiske standpunkt har det evolutionære forskningsprogram forpligtet sig til at analysere langsigtede ændringsprocesser. Hermed har man klart

søgt at komme udover de begrænsninger, som kendetegner traditionelle ligevægtsanalyser og funktionelle forklaringer med hensyn til at kunne begrebsliggøre ændringsprocesser. Og det har især været biologiens evolutionære modeller man pragmatisk har udnyttet til at etablere en begrebsramme, som kan håndtere studiet af økonomiske ændringsprocesser. Dvs. man har søgt at finde adækvate analogier til evolutionsteoriens tre centrale mekanismer: arveligheds-(transmissions-), variations- og selektions-mekanismen.

I Nelson & Winters (1982) evolutionære teori udpeges et adfærdsteoretisk studium af en virksomhed eller en organisation som værende analog med biologiens genetik. Hvor det er generne, der transmitterer den information eller de koder, som påvirker – omend ikke helt determinerer – det konkrete individs adfærd, så vil det tilsvarende være virksomhedernes *rutiner*, der indeholder og viderefører dens viden om, hvordan den kan »gøre« forskellige ting.

Nelson & Winter (1982) er dog klar over, at denne transmission af rutiner adskiller sig væsentligt fra transmissionen af gener. Hvor overførslen af gener, ifølge Darwins teori, foregår på et enkelt tidspunkt i forbindelse med individernes reproduktion, foregår transmissionen af rutiner kontinuerligt ved imitation, social læring, mm. Det indebærer, at »erhvervede egenskaber« i modsætning til i biologien kan nedarves og videreføres. Hermed kan den sociale transmission af rutiner karakteriseres som værende »lamarckiansk«.

I den biologiske evolutionsteori består variations-mekanismen primært af alle de fejlkodninger af generne, som kaldes *mutationer*. De antages at indtræffe helt stokastisk, hvilket er grunden til, at variations-mekanismen i den biologiske sfære betegnes som

»blind«. Tilsvarende er det i Nelson & Winters evolutionære teori skift eller ændringer i de adfærdsmæssige og tekniske rutiner – også kaldet: *innovationer* – der udgør analogien til biologiens mutations-begreb. Og ligesom det er tilfældet med mutationer vil en del innovationer opstå helt stokastisk som fejlkodninger ved transmissionen af rutinerne. Det gælder alle de mange innovationer, som sker ved en tilfældighed eller et »uheld«. Imidlertid er det vigtigt at fremhæve, at variations-mekanismen i den økonomiske sfære dog generelt er kendetegnet ved et betydeligt større intentionalt og styrende element end i den biologiske sfære.

Den tredje og sidste mekanisme i den biologiske evolutionsteori er naturlig selektion. Denne mekanisme er meget generel og vil sandsynligvis være virksom i ethvert system med nedarvede egenskaber. Dog vil det være således, at denne mekanisme vil fungere væsentligt anderledes indenfor den økonomiske end den biologiske sfære, fordi transmissionen af rutiner forløber langt hurtigere end transmissionen af gener. Sidney Winter (1964, 1975) har således vist, at de økonomiske omgivelser ændrer sig for hurtigt til, at alle inefficente virksomheder – eller virksomheder med inoptimale rutiner – bliver bortelimineret. Derfor vil man kunne opleve, at effiente og inefficente virksomheder vil leve side om side.

Norths transaktionsomkostningsteori

I ovenstående præsentation af en række forskellige »neoinstitutionalistiske« bidrag har vi hidtil anvendt »institutions-begrebet« i flere forskellige betydninger. I forbindelse med Property Rights-traditionen blev institutioner brugt mere eller mindre synonymt med de grundlæggende spilleregler, som definerede de eksisterende handlings-muligheder. Derimod anvendtes institutions-begrebet med et væsentlig anderledes indhold i Oliver Williamsons transaktionsomkost-

ningsteori. Her betragtedes institutioner snarere som hensigtsmæssige måder at gennemføre transaktioner på, dvs. som organisationer. På denne baggrund finder North & Thomas (1973) det vigtigt at sondre mellem, hvad de betegner som henholdsvis »institutionelle omgivelser« og »institutionelle arrangementer«:

»The *institutional environment* is a set of fundamental political, social and legal ground rules that establishes the basis for production, exchange and distribution. Rules governing elections, property rights, and the right of contract are examples...An *institutional arrangement* is an arrangement between the economic units that govern the ways in which these units can cooperate and/or compete. It(can) provide a structure within which its members can cooperate....or (it can) provide a mechanism that can effect a change in laws or property rights«.

Norths bidrag til neoinstitutionalistisk teori består imidlertid ikke blot i at have klarlagt og redegjort for distinktionen: »institutioner-som-spilleregler« og »institutioner-som-organisationer«. Nej, hovedindsatsen kan snarere karakteriseres derved, at han med sin seneste bog: *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* har forsøgt at forene disse to hidtil relativt adskilte retninger indenfor neoinstitutionel teori. Det er således North tese, at institutioner (som-spilleregler) fastlægger hvilke muligheder og incitamenter, der står åbne for de enkelte agenter i et samfund. Det er disse institutioner, som fastlægger såvel produktions- som transaktionsomkostningerne. Der opstår herefter en række (institutioner-som) organisationer med henblik på at udnytte disse muligheder, og, når disse udvikler sig, virker de tilbage på de eksisterende institutioner. Hermed forestiller North sig, at de institutionelle ændringer foregår indenfor for mere eller mindre fastlåste udviklings-baner

eller »path-dependent« forløb, hvor de oprindelige institutionelle reglers incitamentsstruktur er af overordentlig stor betydning for det efterfølgende udviklings-forløb. Hermed mener North, at han har fået etableret en forklaringsmodel, der kan forklare de radikalt forskellige vækstmønstre, som forskellige økonomier har undergået i et længere tidsperspektiv.

Det kan på baggrund af ovenstående meget kortfattede præsentation af Norths ændringsorienterede forklarings-model næppe komme som nogen overraskelse, at han betragter maksimeringshypotesen i ortodoks økonomisk teori som et utilstrækkeligt adfærdsteoretisk grundlag for hans neoinstitutionelle teori: »The behavioral assumptions of economists are useful for solving certain problems. They are inadequate to deal with many issues confronting social scientists and are the fundamental stumbling block preventing an understanding of the existence, formation, and evolution of institutions (1990:24) For det første mener North, at menneskelig adfærd er baseret på et mere komplekst motivationsgrundlag end det fremgår af økonomernes nyttemaksimeringsmodel. Især fremhæves det, at denne model ikke i tilstrækkelig høj grad er i stand til at gøre rede for norm- og ideologi-styret adfærd, ligesom handlinger baseret på selv-pålagte begrænsninger af moralsk og etisk karakter, væsentligt kan ændre den faktiske adfærd. For det andet peger North – med henvisning til Herbert Simons og Ronald Heiners arbejder – på, at aktørene næsten altid vil have begrænsede beslutningskompetencer i forhold til de komplekse omgivelser, som de er konfronteret med. Og understreger North én væsentlig årsag hertil er, at der i alle interaktionssystemer vil eksistere en såkaldt *adfærdsmæssig usikkerhed*, vedrørende hvilke beslutninger de øvrige aktører vil træffe.

7. Konklusion

Der er i denne artikel søgt argumenteret for den tese, at der med den neoinstitutionelle teoris udvikling indenfor økonomi er sket en udvikling væk fra maksimeringsbegrebet over det begrænsede rationalitetsbegreb, og hen imod et procedurelt rationalitetsbegreb. Der er blevet argumenteret for, at baggrunden for denne udvikling netop er de problemer, som har eksisteret i ortodoks ligevægts-teori med hensyn til at indarbejde økonomiske ændringsprocesser i de centrale adfærdsteoretiske dele af teorien, og hermed få etableret en ikke ad hoc løsning på ligevægtstilpasnings-problemet. Det har i første omgang ført til introduktionen af den funktionelle forklaringstype, der i væsentligt omfang har nedtonet den grad af rationalitet, som kan tilskrives den enkelte beslutningstager. Der eksisterer imidlertid også i den funktionelle forklaringstype en del vanskeligheder, som er forbundet med konsekvent at indarbejde såvel tilpasnings- som ændringsprocesser i de centrale adfærdsteoretiske dele af teorien. Først i forbindelse med modeller og teorier baseret på en mere genuint ændringsorienteret forklaringsmåde har man som målsætning haft eksplicit at modellere sådanne processer.

Omend disse modeller endnu fremstår som relativt ufuldstændige, så er der dog indenfor de sidste ca. 20 år skabt et solidt grundlag for en egentlig teoridannelse om institutioner indenfor økonomi. Udviklingen i de kommende tyve år må så vise, hvorvidt der på baggrund af de i denne artikel præsenterede bidrag, også kan skabes et egentligt sammenhængende institutionalistisk forskningsprogram.

Litteratur

- Alchian, Armen (1950): 'Uncertainty, Evolution and Economic Theory' *Journal of Political Economy*, Vol.58,no.3: 211-21.
- Arthur, Brian (1988): 'Self-Reinforcing Mechanism in Economics.' In Philip W. Andersen, Kenneth J. Arrow, and David Pines (eds.), *The Economy as an Evolving Complex System*. Reading, Ma.: Addison-Wesley.
- Arrow, Kenneth (1969): 'The Organization of Economic Activity: Issues Pertinent to the Choice of Market versus Non-Market Allocation' in *The Analysis and Evaluation of Public Expenditure: The PPB system*, Vol. 1:59-73.
- Arrow, Kenneth (1974): *The Limits of Organization*, New York: W.W.Norton & Company.
- Axelrod, Axel (1984): *The Evolution of Cooperation*. New York: Basic Books.
- Bardhan, Pranab (1989): *The Economic Theory of Agrarian Institutions*, Oxford: Clarendon Press.
- Coase, Ronald (1937): 'The Nature of the Firm' *Economica*, N.S. 4: 386-405.
- David, Paul (1985): 'Clio and the Economics of QWERTY' *American Economic Review*, Vol. 75: 332-37.
- David, Paul (1990): 'Path-Dependency: Putting the Past into the Future of Economics' memo fra Stanford University.
- Demsetz, Harold (1967): 'Toward a Theory of Property Rights' *American Economic Review*, vol. 57,no.2: pp.347-359.
- Dow, G. (1987): 'The Function of Authority in Transaction Cost Economics' *Journal of Economic Behavior and Organization*, Vol. 8: 13-38.
- Elster, Jon (1983): *Explaining Technical Change. A Case Study in the Philosophy of Science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Friedman, Milton (1953): 'The Methodology of Positive Economics' in Milton Friedman (ed): *Essays in Positive Economics*, Chicago: University of Chicago Press.
- Furubotn, Eirik & Svetozar Pejovich (1972): 'Property Rights and Economic Theory: A Survey of Recent Literature' *Journal of Economic Literature*, Vol. 10, no.4,pp.1137-62.
- Gray, John (1984): *Hayek on Liberty*, New York: Basil Blackwell.

- Hayek, F.A (1948): 'Economics and Knowledge' in F.A.Hayek(ed): *Individualism and Economic Order*. London: Routledge.
- Hayek, F.A (1967): 'Competition as a Discovery Procedure' in F.A.Hayek(ed): *New Studies in Philosophy, Politics, Economics, and the History of Ideas*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Hayek, F.A (1988): *The Fatal Conceit*. London: Routledge.
- Heiner, Ronald (1983): 'The Origin of Predictable Behavior' *American Economic Review*, Vol.73: 560-95.
- Kreps, David (1990): *A Course in Microeconomic Theory*, New York: Harvester Wheatsheaf.
- Lakatos, Imre (1970): 'Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes' in I.Lakatos & A.Musgrave (eds): *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Langlois, Richard (1984): 'Internal Organization in a Dynamic Context: Some Theoretical Consideration' in M. Jussawalla & H. Ebenfield (eds): *Communication and Information Economics*. Amsterdam: Elsevier Science Publisher., pp. 23-49.
- Langlois, Richard (1986): *Economics as a Process. Essays in the New Institutional Economics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Langlois, Richard (1986a): 'The New Institutional Economics: an introductory essay' in Richard Langlois (ed): *Economics as a Process. Essays in the New Institutional Economics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Langlois, Richard (1986b): 'Rationality, institutions, and explanation' in Richard Langlois (ed): *Economics as a Process. Essays in the New Institutional Economics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lewis, David (1969): *Conventions: A Philosophical Study*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Mäki, Uskali (1987): 'A Review of »Richard N.Langlois,ed, Economics as a Process' *Economics & Philosophy*, Vol.3, No.2, pp.367-373.
- Mayr, E. (1976): *Evolution and the Diversity of Life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Menger, Carl (1985): *Investigations into the Methods of the Social Sciences*. (oversættelse af: Untersuchungen Über die Methode des Socialwissenschaftens) New York: New York University Press.
- Nelson, Richard & Sidney Winter (1982): *An Evolutionary Theory of Economic Change*, Cambridge, Mass.: Bellknap Press of Harvard University.
- North, Douglas (1990): *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- North, Douglas & Robert P. Thomas (1973): *The Rise of the Western World: A New Economic History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schelling, Thomas (1960): *The Strategy of Conflict*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Schotter, Andrew (1981): *The Economic Theory of Social Institutions*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Schotter, Andrew (1983): 'Why Take a Game Theoretical Approach to Economics? Institutions, Economics, and Game Theory' *Economie Appliquée*, Vol. 36: 673-95.
- Simon, Herbert (1976): 'From Substantial to Procedural Rationality' in S.Latsis(ed): *Method and Appraisal in Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Simon, Herbert (1978): 'Rationality as a Process and as a Product of Thought' *American Economic Review*, Papers & Proceedings, pp.1-16.
- Sugden, Robert (1986): *The Economics of Rights, Cooperation & Welfare*. Oxford: Basil Blackwell.
- Sugden, Robert (1989): 'Spontaneous Order' *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 3.
- Ullmann-Margalit, Edna (1977): *The Emergence of Norms*. Oxford: The Clarendon Press.
- Ullmann-Margalit, Edna (1978): 'Invisible-Hand-Explanations' *Synthese*, Vol.39: 263-91.
- Vanberg, Viktor (1986): 'Spontaneous Market Order and Social Rules' *Economics and Philosophy*, vol.2.
- Vanberg, Viktor (1992): 'Rational Choice, Rule-following and Institutions: An Evolutionary Perspective' in Bo Gustafsson, Christian Knudsen & Uskali Mäki (eds): *Rationality, Institutions and Economic Methodology*. London: Routledge, forthcoming.

- Ward, Benjamin (1972): *What's wrong with Economics*, London: MacMillan.
- Williamson, O.E. (1973): 'Markets and Hierarchies: Some Elementary Considerations' *American Economic Review*, Vol. 63: 316-25.
- Williamson, O.E. (1975): *Markets and Hierarchies: Analysis and Anti-trust Implications*. New York: Free Press.
- Williamson, O.E. (1981): 'The Modern Corporation: Origins, Evolution, Attributes' *Journal of Economic Literature*, Vol. 19: 1537-68.
- Williamson, O.E. (1985): *The Economic Institutions of Capitalism*. New York: Free Press.
- Williamson, O.E. (1987a): 'The Economics and Sociology of Organization. Promoting a Dialogue' in George Farkas & Paula England (eds): *Industries, Firms, and Jobs. Sociological and Economic Approaches*. New York.
- Williamson, O.E.(1987b): 'Transaction Cost Economics. The Comparative Contracting Perspective' *Journal of Economic Behavior and Organization*, Vol. 8: 617-25.
- Winter, Sidney (1964): 'Economics, 'Natural Selection', and the Theory of the Firm' *Yale Economic Essays*, Vol. 4: 225-72.
- Winter, Sidney (1975): 'Optimization and Evolution in the Theory of the Firm' in R.H.Day & T.Groves(eds): *Adaptive Economic Models*. New York: Academic Press.
- Winter, Sidney (1986): 'Comments on Arrow and on Lucas' in R.M.Hogarth & M.W. Rader(eds): *Rational Choice. The Contrast between Economics and Psychology*. Chicago: University of Chicago Press.